

Study of Factors Affecting Citizens' Democratic Values:

Meta-analysis of research in the period 1383-1400

Taha Ashayeri¹, Mojtaba Shooa Ardabili², Seyed Mirlouhi³, Tahereh Jahanparvar⁴

Abstract:

Democracy is the ultimate goal of all societies and political systems and the ideal state of management. The institutionalization of democratic values is an important platform for the development of good governance. Development, the attainment of social welfare, civil liberties, the reduction of class divisions, the institutionalization of civil rights and the alleviation of poverty all depend on the prevalence of democratic values. The main purpose of this study is to study the factors affecting the democratic values of citizens. The research method is quantitative meta-analysis (cm2). In order to perform meta-analysis, 26 researches between 2004 and 2004 were reviewed and 15 cases were selected as the final document. The results show that the tendency towards democratic values was higher among men, married people, 18 to 40 years old, upper class (high income level) and Persian people. The magnitude of the meta-analysis suggests that there is a significant relationship between political, psychological, economic and social factors with a tendency towards democratic values, and finally 0.291 explains and predicts its changes. According to the assumption of heterogeneity between studies, the adjustment effect of citizens is equal to 0.345, university students equal to 0.124 and education staff equal to 0.201 on democratic value and the overall effect of these moderating variables (mediating variable between independent and Dependent) is equal to 0.261.

Keywords: democratic values, social tolerance, political culture, ethnicity

¹faculty of social science, university of mohaghegh Ardabil

² PhD Student in Political Science, International Relations mojtabaardabili95@gmail.com

³. Master student of law, Imam Sadegh University

⁴ PhD student in Cultural Sociology, Islamic Azad University, Central Tehran Branch
jparvar@yahoo.com

مطالعه عوامل مؤثر بر ارزش‌های دموکراتیک شهروندان:

فرا تحلیل پژوهش‌های بازه زمانی ۱۳۸۳-۱۴۰۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱/۹

طاها عشایری^۱مجتبی شعاع اردبیلی^۲سید میرلوحی^۳طاہرہ جہان پرور^۴

چکیده:

دموکراسی هدف نهایی تمامی جوامع و نظام‌های سیاسی و حالت آرمانی شیوه مدیریت و اداره جامعه است. نهادینه شدن ارزش‌های دموکراتیک، بستر مهم در توسعه حکمرانی خوب است. توسعه، دستیابی به رفاه اجتماعی، آزادی‌های مدنی، کاهش شکاف طبقاتی، نهادینه شدن حقوق شهروندی و فقرزدایی، منوط به میزان رواج ارزش‌های دموکراتیک است. هدف اصلی پژوهش حاضر مطالعه عوامل مؤثر بر ارزش‌های دموکراتیک شهروندان است. روش پژوهش از نوع کمی فراتحلیل (cm2) است. به منظور انجام فراتحلیل، ۲۶ پژوهش بین سال‌های ۱۳۸۳-۱۴۰۰ بررسی و ۱۵ مورد به عنوان سند نهایی انتخاب شدند، واحد تحلیل آن مقالات، روش نمونه‌گیری از نوع عمدی غیر احتمالی است. نتایج نشان می‌دهد گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین مردان، افراد متأهل، سنین ۱۸ الی ۴۰ سالگی، طبقه بالا (سطح درآمد بالا) و قوم فارس بیشتر از سایرین بوده است. اندازه اثر فراتحلیل حاکی از این است که بین عوامل سیاسی، روانی، اقتصادی و اجتماعی با گرایش به ارزش‌های دموکراتیک رابطه معنی‌داری وجود دارد و در نهایت ۰.۲۹۱ از تغییرات آن را تبیین و پیش‌بینی می‌کند. با توجه به فرض ناهمگونی بین مطالعات، میزان اثر تعدیلی شهروندان برابر با ۰.۳۴۵، دانشجوی دانشگاه برابر با ۰.۱۲۴ و کارکنان آموزش پرورش برابر با ۰.۲۰۱ بر ارزش دموکراتیک بوده و اثر کلی این متغیرهای تعدیلگر (متغیر میانجی بین مستقل و وابسته) برابر با ۰.۲۶۱ است و میزان اثر تعدیلی گروه قومی برابر با ۰.۱۲۵ است.

واژگان کلیدی: ارزش‌های دموکراتیک، مدارای اجتماعی، فرهنگ سیاسی، قوم‌مداری

عضو هیئت علمی گروه تاریخ و جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه محقق اردبیلی (نویسنده مسئول)، t.ashayeri@uma.ac.ir, faculty of

social science, university of mohaghegh Ardabil

^۱ دانشجوی دکتری علوم سیاسی، روابط بین‌الملل @gmail.com ۹۵mojtabaardabili

^۲ دانشجوی کارشناس ارشد رشته حقوق، دانشگاه امام صادق (ع)

^۳ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی jparvar@yahoo.com

مقدمه:

دموکراسی از مفاهیم ضروری دنیای امروز است. توسعه، سیاست و دموکراسی بدون همدیگر، معنا و مفهومی ندارند. نظام‌های سیاسی، از ارزش‌های دموکراسی به مثابه الگویی شایسته برای مشروعیت بخشیدن به خود بهره می‌گیرند (پناهی و شالچی، ۱۳۹۴: ۹۶). حوزه عمومی، کنش ارتباطی و جهان زیسته جهان را می‌توان کلیدی‌ترین مفاهیم در اندیشه هابرماس دانست که در پیوند با یکدیگر به اندیشه سیاسی او نظم می‌بخشند. مفهوم حوزه عمومی در پیوند با تلاش‌های نظری هابرماس برای بازسازی نظریه دموکراسی، وارد می‌شود. هابرماس، حوزه عمومی را بستر اصلی، رشد و توسعه فرهنگ دموکراتیک تلقی کرده است. مکانی برای پاتوق، دادوستد و شکل گرفتن ایده فرهنگ مشارکتی در ساختار نظام سیاسی است (هابرماس، ۱۳۸۰: ۲۶۵). به لحاظ تاریخی، ریشه ارزش دموکراتیک، در قرن ۱۶ هست، دوره‌ای که تحولات سیاسی در آن زمان شرایط نظام سیاسی را تغییر داد (مکنزی، ۱۳۷۵: ۱۷۵). دموکراسی با قانون‌مدار کردن دولت‌ها زمینه حمایت برابر قانون از شهروندان را فراهم می‌آورد و از حقوقشان دفاع می‌کند. فکر دموکراسی از ضرورت همسازی و همدلی آدمیان در ایام نخستین حیات اجتماعی مایه گرفته است (بویو، ۱۳۷۶: ۲۹). معمولاً ریشه دموکراسی را در یونان می‌دانند. روش زندگی موسوم به دموکراسی و مهم‌ترین بنیاد آن، یعنی «مجمع سیاسی»، محصول تمدن مغرب زمین و در انحصار آن بوده است. به تصور کسی نمی‌آید که نخستین مجمع سیاسی مدون بشر، در شهرهای مستقل سومر پدید آمده باشد. ابراهام لینکلن دموکراسی را حکومت مردم برای مردم و به وسیله مردم تعریف نموده است. برخی فرهنگ‌ها دموکراسی را توسط لیبرالیسم تعریف کرده و آن را مساوی یکدیگر قرار می‌دهند (پلانو و اولتون، ۱۹۸۸). آلموند و وربا، از متفکرانی هستند که تحقیق پیمایشی درباره ارزش دموکراتیک به مثابه آغازی بر شیوه حکومت دموکراسی انجام دادند، بر این باورند بودند که جهت‌گیری ذهنی شهروندان و فرهنگ مشارکتی، مهم‌ترین تحولات در حوزه فرهنگ مدنی است که به تحقق و توسعه ارزش دموکراتیک می‌انجامد (دیاموند، ۲۰۰۳: ۲۸). وی در کتابش با عنوان دموکراسی در حال توسعه: به سوی تحکیم، تأکید می‌کند که این فرهنگ، امری تکاملی است و روند رشد و تحولات آن بستگی به ساختار فرهنگی و فرهنگ سیاسی مدنی بستگی دارد (دیاموند، ۱۹۹۹: ۱۸). در این مسئله، نظام اقتصادی، سطح توسعه، رفاه اجتماعی و مسائل فرهنگی و سیاسی دخیل است (احمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۶). بر این اساس هدف اصلی این تحقیق، مطالعه عوامل مؤثر بر ارزش‌های دموکراتیک است.

بیان مسئله: دموکراسی، یک پدیده فرهنگی - اجتماعی است. فرهنگ و سطح آگاهی اعضای جامعه و نوع تعامل آن‌ها با یکدیگر بر پذیرش نظام دموکراتیک تأثیرگذار است. چنانچه فرهنگ تساهل و تسامح در جامعه حاکم باشد و افراد جامعه هویت همدیگر را به لحاظ سیاسی، قبول کرده و به تفاوت ارزشی و نگرشی، احترام بگذارند، به آسانی به ارزش‌های دموکراتیک کردن نهاده و آن‌ها را می‌پذیرند. دوتوکویل در تحلیل دموکراسی جامعه آمریکا در پی آن بود تا دلایل تفاوت آمریکا و اروپا را درک کند. به‌زعم وی، آمریکا آداب و سنن دموکراتیک ویژه‌ای برای خود دارد و همین مسئله را می‌توان عامل ایجادکننده تفاوت میان اروپا و آمریکا تلقی کرد. این سنت‌ها، همان نگرش و اعتقادات شهروندان درباره نظام سیاسی (فرهنگ سیاسی) است. اشکال گوناگون دولت، با شرایط مختلف اجتماعی رابطه دارد و خصوصیات فرهنگی جوامع، بر سرشت سیاسی آن‌ها تأثیر می‌گذارد (سریع القلم، ۱۳۸۹: ۲۰). شرایط تحقق دموکراسی شامل ۱- شرایط

مادی، ۲- شرایط مبتنی بر قانون اساسی دموکراسی، ۳- شرایط فکری دموکراسی، ۴- شرایط روان‌شناختی دموکراسی، ۵- شرایط حفاظتی دموکراسی است (جاویدی کلاته جعفرآبادی، ۱۳۸۵: ۱۶۵-۱۶۳؛ کانینگم، ۲۰۰۲). وجود و ظهور دموکراسی بدون وجود و ظهور این ارزش‌های دموکراتیک، قابل تحقق نیست و این ارزش‌ها و نگرش‌ها هستند که شرایط اجتماعی و تحول سیاسی به سمت یک اجتماع دموکراتیک سوق می‌دهند (راش، ۱۳۸۳: ۹۳). تقویت و تکوین دموکراسی نیازمند تحول در حوزه‌های گوناگون زندگی است. برای رسیدن به یک دموکراسی سالم باید تحول در عرصه‌های مختلف زندگی به صورت چشمگیر رونما گردد و به شکل فراگیری تمامی حوزه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی را فراگیرد. شرط تحقق یک نظام سیاسی دموکراتیک، به سنت مدنی یعنی ارزش، هنجار، فرهنگ، آگاهی، اعتماد، مشارکت و در کل سرمایه مدنی و حکمرانی سیاسی مطلوب بستگی دارد (پاتنام، ۱۳۷۹: ۵۸). این سنت‌های مدنی در واقع تشکیل‌دهنده همان ارزش‌های دموکراتیک است. در دیدگاه

تسلر، یکی از سازه اصلی ارزش دموکراتیک، فرهنگ سیاسی یعنی آگاهی سیاسی مردم و شیوه رفتار سیاسی آنهاست (تسلر، ۲۰۱۱: ۲۷۰). متغیرهای نام‌برده شده به شکل مستقیم و غیرمستقیم تشکیل‌دهنده ارزش‌های دموکراسی هستند. لیوتار در کتاب تفارق (ناهمسازی) از دموکراسی در محدوده گفتگو و مشورت نژادها و گروه‌ها نام‌برده و از آن دفاع می‌کند؛ زیرا که این دموکراسی به دیگران اجازه می‌دهد به ایفای نقش بپردازند و اینکه این دیگران فقط افراد نیستند بلکه اقوام و گروه‌ها و فرهنگ‌های دیگر هم می‌توانند باشند. البته از جمله اصول پایه‌ای دموکراسی گفتگویی لیوتار نفی ایده‌های عقلانی برای روش حل اختلاف‌هاست. به این معنی دموکراسی برای لیوتار هرگز سازمان‌های سیاسی نهفته شده نیست، بلکه دموکراسی یک ظرفیت برای کنش یا عمل سیاسی است. عمل سیاسی که یک ضرورت برای زندگی تفسیر می‌شود و حاصل پیوند ناپایدار، میل و خواهش سبک‌ها و طرزهای متفاوت، متنوع و متکثر افراد و گروه‌هاست و اینکه برای لیوتار پایداری سیاست‌ها به وسیله اختیار و حفظ احساسات و هیجانات و خواهش‌های متمایز و ناهمساز، قلب اعمال سیاسی است. سیاست برای لیوتار، شناسایی تضادها، کشمکش‌ها و برخوردهایی است که غیرقابل اجتناب بوده و نمی‌توانند به وسیله ارجاع به تعدادی گفتمان حل و رفع شوند (وندنبل، ۲۰۰۳: ۲۱) و نهایتاً اینکه دموکراسی برای وی نه در پافشاری آن به وجود یک‌شکل و رهیافت واحد برای رسیدن به اجماع، بلکه در حفظ قابلیت و امکان برخورد ناهمسازی‌ها و عدم توافقات بدون ارجاع به ساختارهای مشخص است (کوپمن، ۱۹۹۹: ۲۵). مفهوم دموکراسی از مرزهای علمی و نظری فراتر رفته و وارد عهدنامه‌های گوناگون بین‌المللی گردیده است. برای نمونه اعلامیه جهانی حقوق بشر که مقبولیت جهانی یافته است و تقریباً همه کشورها آن را به رسمیت شناخته‌اند، با تشریح حقوق گوناگون هر فرد انسانی، ویژگی جامعه‌ای را که انسان می‌تواند در آن زندگی شرافتمندانه داشته باشد و به پیشرفت و شکوفایی حقوق خود دست باید تعریف کرده است. بند ۲ ماده ۲۹ این اعلامیه وجود یک جامعه دموکراتیک را شرط اساسی برای اجرای حقوق و آزادی‌های مردم و محدودیت‌هایی که دولت‌ها می‌توانند در جامعه برقرار کنند دانسته است (جاویدی کلاته جعفرآبادی، ۱۳۸۵: ۱۴۸-۱۴۷). هرچند پیشینه دموکراسی به عصر یونان باستان برمی‌گردد؛ اما دموکراسی به معنای کنونی آن محصول تحولات فکری و اجتماعی قرون جدید بعد از رنسانس

5. Cunningham.

6. Vandenbeelee.

7. Koopman.

در اروپا است. جامعه‌شناسان دموکراسی را مولود سرمایه‌داری، جامعه صنعتی، تجدد و فرهنگ نو دانسته و به رابطه نزدیک آن‌ها معتقدند. عوامل گوناگونی همچون فنودالیسم قرون وسطی، پراکندگی و عدم تمرکز قدرت سیاسی، جنبش اصلاح دینی پروتستان به رهبری جان کالون، رشد طبقات تاجر پیشه جدید یا خورده بورژوا و ظهور روابط تولیدی، مناسبات تولیدی و سیستم تولیدی جدید سرمایه‌داری، انقلاب صنعتی بریتانیا، انقلاب‌های ملی دموکراتیک مانند انقلاب فرانسه می‌توان نام برد که در تکوین، رشد و استقرار دموکراسی نقش اساسی را در اروپا بازی نمودند. برای دستیابی به دموکراسی، به فرهنگ بالا و متعالی و اعتقاد به اصول درست اجتماعی و رعایت بسیاری از عوامل شهروندی احتیاج است. زندگی اجتماعی با داشتن تعصب و یک‌سونگری به دموکراسی منتهی نمی‌گردد. لازمه پذیرش اصول اولیه دموکراسی قبول وجود اختلاف در زندگی است. این اختلاف نه تنها حاصل تضاد طبقاتی بلکه نتیجه اختلافات فکری است. فرهنگ و پذیرش اختلاف فکری، دو ستون عمده دموکراسی است که بر اثر مبارزه با فقر مادی و فقر فکری ایجاد می‌شود؛ بنابراین برای اینکه مردم جامعه‌ای به فرهنگ دست یابند باید فقرا (مادی و فرهنگی) ریشه‌کن شوند. از این رو دشمن دموکراسی در هر جایی دو چیز یعنی فقر و بی‌فرهنگی است. در ایران، پژوهش‌های زیادی درباره ارزش‌های دموکراتیک صورت پذیرفته است، اکثر این پژوهش‌ها با روش پیمایشی از دیدگاه‌های متنوع این مسئله را تبیین نمودند. برخی پژوهش‌ها ضمن داشتن یافته‌های مناسب، از پراکندگی و فقدان انسجام تجربی و نظری رنج می‌برند. این پژوهش قصد دارد با نگاهی به آثار صورت گرفته به بررسی اندازه اثر کلی عوامل مؤثر بر ارزش‌های دموکراتیک بپردازد تا به یک جمع‌بندی مناسب علمی دست یابد و بتوان به تصمیم جامع درباره ارزش‌های دموکراتیک دست یافت. بر این اساس، مطالعه حاضر قصد دارد پیمایش ارزش‌های دموکراتیک در پژوهش‌های ایرانی را با استفاده از نرم‌افزار فرا تحلیل کمی مورد بررسی قرار داده و به پرسش‌های زیر پاسخ دهد که چه عواملی بر ارزش‌های دموکراتیک تأثیر داشته و آن را تبیین می‌کند؟

۱. مبانی و دیدگاه‌های نظری پژوهش

۱-۱. دموکراسی

دموکراسی، کلمه‌ای یونانی است به معنای حکومت کردن، شیوه مدیریت نظام سیاسی و در کل حکمرانی مردمی آمده است (عالم، ۱۳۷۶: ۲۹۳) و از ۲۵۰۰ سال پیش درباره نظام سیاسی مشروع در دولت شهر آتن، مطرح بوده است (حریری اکبری، ۱۳۸۰: ۱۳۴). دموکراسی نوعی فرهنگ دیگرپذیری است، فرهنگی که امکان ورود دیگری و خوشامدگویی به او را فراهم می‌آورد. دموکراسی یک قول بوده و به همین علت است که تاریخی‌ترین مفهوم سیاست نام می‌گیرد. دموکراسی، شیوه حکمرانی است (سیوتاس^۸، ۲۰۰۱). وظیفه حکومت دموکراتیک برپاساختن جمهوری است که در آن قانون‌گذاری توسط خود مردم انجام می‌شود (گوتک، ۱۹۹۷ و گلیک من، ۱۹۹۸). دموکراسی حکومت جمعی است (کوهن، ۱۳۷۳). ویژگی‌های دموکراسی شامل ۱- عقل جمعی، ۲- خودشکوفایی فرد، ۳- صلاحیت بر سرنوشت خویش، ۴- صلاحیت عموم مردم و قابل اعتماد بودن آنان، ۵- برابری، ۶- آزادی، ۷- عدالت، ۸- حقوق انسان، ۹- پاسخگویی، ۱۰- احرام قائل شدن برای فرد، ۱۱- مسئولیت فردی، ۱۲- تغییر صلح‌آمیز، ۱۳- مشروعیت، ۱۴- نوآوری و التزام برای پیشرفت، ۱۵- پایداری (جاویدی کلاته جعفرآبادی، ۱۳۸۵: ۱۶۰-۱۵۸) است.

⁸. Civitas.

۲-۱. تعریف دموکراسی:

- ساموئل هانتینگتون: دموکراسی همان شکلی از حکومت کردن است که در آن مشارکت سیاسی همگانی اصل مهم است (هانتینگتون، ۱۳۸۱: ۲۵).
- کارل پوپر: دموکراسی، مدلی از حکومت بدون خشونت و خونریزی است (پوپر، ۱۳۶۹: ۶۹).
- کارل کوهن: دموکراسی معادل حکومت جمعی از شهروندان که در آن به طور مستقیم یا غیرمستقیم مشارکت دارند (کریمی مله و رحمتی، ۱۳۹۱: ۱۵۷).

۳-۱. ارکان دموکراسی

- **عقلانیت:** انسان‌ها قادرند با استفاده از عقل همه مسائل را درک و حل کنند. عقل بر شالوده‌ها و بنیان‌های محکمی استوار است که پاسخ‌گوی نیازهای انسانی بوده، قادر به حل نزاع‌های جامعه است. عقل داور نهایی در منازعات بوده و مستقل از وحی و آموزش‌های الهی قدرت اداره زندگی بشر را دارد. از پیامدهای عقل‌گرایی، دین‌ستیزی است (بلاستر، ۱۳۷۹: ۲۷۹).

- **انسان‌مداری:** در آیین دموکراسی، انسان معیار مهمی است (ساباین، ۱۳۷۱: ۲۸۶).

- **تکثرگرایی (پلورالیسم):** دموکراسی اگر صرفاً حکومت اکثریت باشد که در نازیسم و کمونیسم، اکثریت از آن حاکمان بود جامعه دموکراتیک یعنی هرچه بیشتر متکثر باشد، هرچه بیشتر بی‌رنگی حاکم باشد.

- **مشارکت شهروندان در اتخاذ تصمیم:** قوام دموکراسی به اصل مشارکت است و این اصل، مفروض اساسی دموکراسی است. دموکراسی عبارت از طریقه تصمیم مردم است که چه کسی باید حکومت کند و هدفش چه باید باشد.

- **حقوق بشر:** انسان‌ها از این حیث که انسان‌اند، صرف‌نظر از رنگ، نژاد، دین، زبان و امثال آن، یکرشته حقوق‌ناستاندنی دارند؛ حقوقی که نمی‌شود از آن‌ها گرفت و حکومت‌ها باید آن را مراعات و تأمین کنند (کوئینتن، ۱۳۷۱: ۲۸۹).

۴-۱. انواع دموکراسی

دموکراسی با ملاک نوع تصمیم‌گیری شهروندان، به دو نوع عمده تقسیم می‌شود:

- **دموکراسی مستقیم:** دموکراسی مستقیم، در یونان و روم رایج بوده است مختص دولت یا جامعه کوچک با چند هزار نفر جمعیتی است.

- **دموکراسی غیرمستقیم (نماینده‌گری):** این نوع دموکراسی در دولت‌های جدید و با جمعیت زیاد به اجرا گذاشته می‌شود. مردم به طور غیرمستقیم و به واسطه نمایندگان منتخب خود در امر حکومت مشارکت دارند. در دموکراسی نماینده‌گری، احزاب نقش حیاتی دارند. دوقلوی نظام سیاسی همان دموکراسی نماینده‌گری و حزب سیاسی هستند (آرنت، ۱۳۶۲: ۲۳).

۲. چارچوب نظری پژوهش

۲-۱. پیش‌فرض‌های دموکراسی از نظر کوهن:

- **اجتماع:** بنیادی‌ترین پیش‌فرض دموکراسی وجود اجتماعی است که دموکراسی در آن ممکن است به اجرا درآید. انواع اجتماعات که دموکراسی می‌تواند در آن‌ها به اجرا درآید، نامحدود است. می‌توان کوچک‌ترین

آن‌ها یعنی خانواده را در یک انتها و بزرگ‌ترینشان یعنی اجتماعی بین‌المللی را در انتهای دیگر قرارداد (کوهن، ۱۳۷۳).

- **پیروی از عقل:** بنیاد دموکراسی، ایمان به توانایی طبیعت آدمی، ایمان به هوش و به نیروی خرد است که از همکاری و تجربه همگانی برمی‌خیزد (نقیب زاده، ۱۳۷۵). پیروی از عقل یعنی این‌که اعضا از حداقل قابلیت‌های اساسی که مشارکت همگانی در امور مشترک مستلزم آن است برخوردار باشند. پیروی از عقل یعنی اعضای یک دموکراسی باید بتوانند برای نظارت مشترک بر حکومت اصولی را تنظیم کنند، این اصول کلی را در عمل به کار برند و تشخیص دهند چه چیزهایی با این اصول سازگارند و چه چیزهایی سازگار نیستند و اگر قرار است که این اصول بر اجتماع حاکم شود، اعضای آن اجتماع باید بتوانند به طریخی اثربخش باهم ارتباط برقرار نمایند (کوهن، ۱۳۷۳).

۲-۲. پیش‌شرط‌های تحقق دموکراسی از نظر هانتینگتون:

- **ثروت اقتصادی:** برای این عامل هانتینگتون، مفهوم جدیدی را تحت عنوان منطقه گذار را نام گذاشته است. منطقه گذار به این اشاره دارد که هر جامعه به توسعه اقتصادی دست یابد، در منطقه گذار قرار می‌گیرد و آن نگهداری نهادهای سنتی نسبت به گذشته، دشوارتر می‌گردد. آینده این جامعه و نظام سیاسی درباره نوع حکمرانی، بستگی به نگرش نخبگان سیاسی آن دارد

- **ساخت اجتماعی:** در صورتی که یک ساخت اجتماعی تا حد زیادی تمایز یافته و شامل گروه‌های نسبتاً مستقل (نظیر گروه‌های تجاری، حرفه‌ای، مذهبی و نژادی) باشد، خود این گروه‌ها پایه‌ای را برای کنترل قدرت دولت به وجود آورده و زمینه را برای نهادهای سیاسی دموکراتیک فراهم می‌سازند.

- **محیط خارجی:** هانتینگتون این محیط را سومین عاملی می‌داند که از اهمیت ویژه برخوردار است. رشد دموکراسی بیش از آنکه نتیجه خود توسعه باشد، حاصل تراوش آن است.

- **بستر فرهنگی:** بیان‌کننده ارتباط مذاهب مختلف با دموکراسی است (سو، ۱۳۹۴: ۸۶-۸۳).

۲-۳. **هابرماس:** وی حوزه عمومی را پیش‌شرط توسعه ارزش‌های دموکراتیک می‌داند. حوزه عمومی چارچوب اساسی دموکراسی است. با استفاده از روال‌های دموکراتیک و مشارکت پایدارتر کارگزاران اجتماع و سایر گروه‌های محلی، روح تازه‌ای در کالبد حوزه عمومی بدمیم (گیدنز، ۱۳۹۵: ۲۱۵؛ هابرماس، ۲۰۰۲). از نگاه هابرماس، دموکراسی، شکل و شیوه از زندگی اجتماعی به همراه مدل حکومت بر شهروندان است. تمایل یک اجتماع در عرصه عمومی به سمت یک شیوه اجماع عقلانی و زیستن دموکراتیک گرایش دارد (سیدمن، ۱۳۸۶: ۱۶۹).

۲-۴. **اینگلهارت:** اعتقاد دارد که توسعه اقتصادی منجر به پیدایش فرهنگ مدنی (اعتماد متقابل، رضایت از زندگی، رضایت سیاسی و حمایت از دموکراسی) می‌شود و از این طریق تثبیت و تحکیم نظام دموکراتیک را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در الگوی اینگلهارت، فرهنگ سیاسی مدنی متغیر واسطه مهمی بین توسعه اقتصادی و تعداد سال‌هایی است که دموکراسی دوام می‌آورد (اینگلهارت، ۱۳۸۲: ۵۳؛ بیتهام و بویل، ۱۳۷۶: ۱۷).

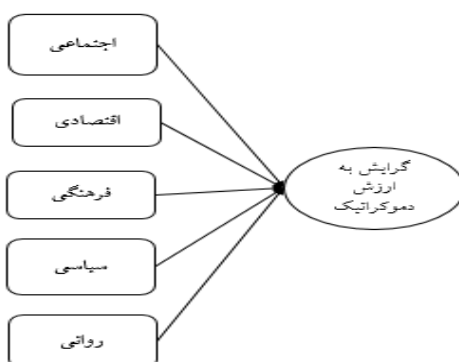
۲-۵. **میشلر و رز:** برای تبیین عناصر فرهنگ سیاسی دموکراتیک (الگوی یادگیری در سراسر زندگی) را طراحی کردند. در این الگو آن‌ها اعتقاد دارند که نگرش‌های افراد نه‌تنها در دوران اولیه زندگی فراگرفته می‌شوند، بلکه از طریق کسب تجربیات تازه در طول زندگی، روزآمد و نو می‌شوند. علاوه بر این ممکن

⁹. Habermas.

است در اثر کسب تجربیات جدید و عملکرد نهادهای سیاسی، جهت‌گیری‌های گذشته فرد نسبت به نهادهای سیاسی که از طریق جامعه‌پذیری دوران اولیه زندگی به وجود آمده‌اند، تقویت شوند و یا از بین بروند. برای مثال مدارای سیاسی که به نظر می‌رسد در مقابل تغییر، نسبتاً غیرقابل نفوذ و عمیقاً ریشه‌دار است، احتمال دارد با ارائه اطلاعات جدید به افراد و تلاش در جهت ترغیب و قانع‌سازی سیاسی افراد، تحت تأثیر قرار گیرد (میشلر و رز، ۱۹۹۷).

۳. الگوی نظری پژوهش

بر این اساس، مطابق نظریه هانتینگتون، هابرماس، اینگلهارت، میشلر و رز می‌توان تأثیر شاخص چندگانه بر ارزش دموکراتیک را این‌گونه ترسیم کرد:

شکل شماره (۱): الگوی نظری پژوهش

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع فراتحلیل^{۱۰} است. در این روش پژوهشگر، با استفاده از یافته‌های پژوهشی کمی به تجزیه و تحلیل آماری آن پرداخته شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه پژوهش‌های انجام‌شده در ایران در سال‌های ۱۳۸۳- تا ۱۳۹۷ با موضوع مشابه تحقیق حاضر هست که در یکی از پایگاه‌های اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پایگاه مجلات تخصصی نورمگز، بانک اطلاعات نشریات کشور نمایه شده است. از میان بیش از ۱۹ مطالعات پژوهشی و توصیفی در زمینه ارزش‌های دموکراتیک ۱۵ سند پژوهشی که دارای ملاک‌های اولیه انجام فراتحلیل همچون، ضریب همبستگی، سطح معنی‌داری و مشخص بودن حجم نمونه بودند، گزینش شدند. هر یک از مطالعات کدبندی شده و وارد نرم‌افزار CMA شدند. روش اصلی فراتحلیل مبتنی بر ترکیب نتایج است که معمولاً پس از تبدیل آماره‌ها به شاخص I و برآورد اندازه اثر^{۱۱} مورد استفاده قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است در این پژوهش، آماره‌های پژوهشی با استفاده از رویکرد هانتر و اشمیت^{۱۲} به شاخص I تبدیل شد. برای تحلیل استنباطی داده نیز ابتدا به مفروضات فراتحلیل پرداخته شده است، به نحوی که به کمک نمودار قیفی^{۱۳} و روش رگرسیون خطی اگر^{۱۴} به بررسی خطای انتشار و با آزمون Q به بررسی ناهمگونی مطالعات پرداخته شد، سپس با توجه به ناهمگونی بین مطالعات مورد بررسی مدل اثرات تصادفی برای ترکیب نتایج و رسیدن به اندازه اثر به کار گرفته شد؛ بنابراین می‌توان گفت نتایج حاصل از

¹⁰ - Meta-Analysis Method

¹¹ - Effect size

¹² - Hunter&Schmidt.

¹³ - Funnel plot.

¹⁴ - Egger,s linear regression method.

مدل با اثرات تصادفی در شرایط ناهمگنی قابلیت تعمیم بیشتر نسبت به مدل با اثرات ثابت دارد. برای تفسیر نتایج از سیستم تفسیری کوهن^{۱۵} بهره گرفته شده است. مطالعات صورت گرفته درباره ارزش‌های دموکراتیک جهت انجام فراتحلیل در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول شماره (۱): مطالعات تجربی ارزش‌های دموکراتیک

کد	عنوان	نویسنده
۱.	بررسی تطبیقی رابطه هوش فرهنگی و هیجانی با گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در میان شهروندان شهر ارومیه	رفیعی و همکاران (۱۳۹۷)
۲.	مطالعه پیمایشی جهت‌گیری‌های فرهنگ سیاسی معلمان و عوامل مرتبط با آن، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران	قادر زاده و همکاران (۱۳۹۶)
۳.	سنجش تساهل سیاسی و عوامل مؤثر بر آن؛ نمونه پژوهشی: دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد	شهریاری و همکاران (۱۳۹۵)
۴.	بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با مدارای سیاسی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشگاه شیراز)	جهانگیری و همکاران (۱۳۹۵)
۵.	فرهنگ سیاسی دموکراتیک و طبقه متوسط جدید (موردپژوهش: اساتید دانشگاه‌ها و دبیران مقطع متوسطه شهر همدان)	بهمنی طراز و همکار (۱۳۹۵)
۶.	بررسی رابطه دین‌داری با دو نوع فرهنگ سیاسی مشارکتی و دموکراتیک	رهبر قاضی و همکاران (۱۳۹۵)
۷.	گرایش به دموکراسی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی	پناهی و همکار (۱۳۹۴)
۸.	ارزش‌های دموکراتیک نسل‌ها: مطالعه موردی در شهر ساری	فاضلی و همکار (۱۳۹۱)
۹.	سرمایه اجتماعی و گونه‌های دموکراتیک فرهنگ سیاسی (تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش ارزش‌های جهانی برای استان‌های ایران)	احمدی و همکار (۱۳۹۱)
۱۰.	بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با شهروندی دموکراتیک؛ مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تهران	رستگار خالد و همکار (۱۳۹۱)
۱۱.	رویکردهای قومی و گونه شناسی فرهنگی سیاسی؛ مطالعه موردی سندج	احمدی (۱۳۹۰)
۱۲.	بررسی تأثیر جایگاه افراد در فضای اجتماعی بر روی گرایش آن‌ها به ارزش‌های دموکراسی تهران	ذوالفقاری و همکار (۱۳۸۸)
۱۳.	فرهنگ سیاسی دموکراتیک و عوامل مرتبط با آن (مطالعه موردی)	گلچین و همکاران (۱۳۸۷)
۱۴.	دین‌داری سنتی و نگرش نسبت به دموکراسی در بین دانشجویان دانشگاه شیراز	موحد و همکار (۱۳۸۳)
۱۵.	بررسی رابطه رسانه مورد استفاده با میزان گرایش به ارزش‌های دموکراتیک	کله‌رحمدی و رحمانزاده (۱۳۹۶)

۵. یافته‌های پژوهش

¹⁵.Cohen.

به منظور تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق، این مقاله در سه بخش اصلی تنظیم یافته است.

۵-۱. توصیفی

یافته‌های جدول شماره دو ویژگی‌های روش‌شناختی پژوهش‌های مورد بررسی ذکر شده است.

جدول شماره (۲): خلاصه اطلاعات مطالعات تجربی

مکان	شیوه نمونه‌گیری	روش + ابزار	نمونه	جامعه	نویسنده
ارومیه	نمونه‌گیری خوشه‌ای	پیمایش + پرسشنامه	۶۰۰	۴۵۶۸۲۸	رفیعی و همکاران (۱۳۹۷)
بوکان	طبقه‌ای نسبی		۳۱۰	۱۵۹۴	قادرزاده و همکاران (۱۳۹۶)
مشهد	طبقه‌ای تصادفی		۵۴۸	۲۱۰۰۰	شهریاری و همکاران (۱۳۹۵)
شیراز	احتمالی طبقه‌ای متناسب با حجم		۳۹۰	۱۷۶۱۴	جهانگیری و همکاران (۱۳۹۵)
همدان	روش تصادفی		۳۳۰	۲۵۰۰	بهمنی طراز و همکار (۱۳۹۵)
اصفهان	خوشه‌ای تصادفی		۳۳۹	-	رهبر قاضی و همکاران (۱۳۹۵)
تهران	چندمرحله‌ای تصادفی		۶۴۳	-	پناهی و همکار (۱۳۹۴)
ساری	خوشه‌ای تصادفی		۳۷۰	۱۱۲۳۴	فاضلی و همکار (۱۳۹۱)
استانی	تمام شماری		۲۳۴۳	-	احمدی و همکار (۱۳۹۱)
تهران	طبقه‌ای تصادفی متناسب با حجم		۳۸۰	۳۶۹۵۸	رستگار خالد و همکار (۱۳۹۱)
سندج	سه‌میه‌ای تصادفی طبقه		۳۴۰	-	احمدی (۱۳۹۰)
تهران	سه‌میه‌ای غیر تصادفی		۳۹۱	۲۶۴۰۰۲۰	ذوالفقاری و همکار (۱۳۸۸)
تهران	تصادفی ساده		۳۰۰	۱۷۰۳	گلچین و همکاران (۱۳۸۷)
شیراز	نمونه‌گیری مختلط		۳۸۳	۱۱۱۵۸	موحد و همکار (۱۳۸۳)
تهران	غیر احتمالی اتفاقی	۳۸۴	۳۱۴۱۱۲	کلهرمحمدی و رحمانزاده (۱۳۹۶)	

جدول فوق، خلاصه اطلاعات نویسندگانی را نشان می‌دهد که جهت فراتحلیل بعد از ارزیابی و کنترل، انتخاب شده‌اند.

در جدول زیر قلمرو جغرافیایی کلی تحقیقات، گزارش شده است.

جدول شماره (۳): قلمرو جغرافیایی مطالعات ارزش‌های دموکراتیک

مکان	فراوانی	درصد
ارومیه	۱	۶.۶۶
بوکان	۱	۶.۶۶

۶.۶۶	۱	مشهد
۱۳.۳۳	۲	شیراز
۶.۶۶	۱	همدان
۶.۶۶	۱	اصفهان
۳۳.۳۳	۵	تهران
۶.۶۶	۱	ساری
۶.۶۶	۱	کشوری
۶.۶۶	۱	سنندج
۱۰۰	۱۵	جمع

بیشتر تحقیقات در تهران (۳۳.۳۳ درصد) و شیراز (۱۳.۳۳ درصد) صورت گرفته است.

جدول شماره (۴): بازه زمانی تحقیقات

سال	فراوانی	درصد
۱۳۹۷	۱	۶.۶۶
۱۳۹۶	۲	۱۳.۳۳
۱۳۹۵	۴	۲۶.۶۶
۱۳۹۴	۱	۶.۶۶
۱۳۹۱	۳	۲۰
۱۳۹۰	۱	۶.۶۶
۱۳۸۸	۱	۶.۶۶
۱۳۸۷	۱	۶.۶۶
۱۳۸۳	۱	۶.۶۶
جمع	۱۵	۱۰۰

سال ۱۳۹۵ بیشترین سال اجرای تحقیقات (۲۶.۶۶ درصد) بوده است.

جدول شماره (۵): شیوه نمونه‌گیری تحقیقات

شیوه نمونه‌گیری	فراوانی	درصد
خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۴	۲۶.۶۶
طبقه‌ای نسبتی	۴	۲۶.۶۶
طبقه‌ای تصادفی	۲	۱۳.۳۳
روش تصادفی	۲	۱۳.۳۳
تمام شماری	۱	۶.۶۶
نمونه‌گیری مختلط	۱	۶.۶۶
غیر احتمالی اتفاقی	۱	۶.۶۶

جمع	۱۵	۱۰۰
-----	----	-----

-بیشترین تحقیقات با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای و طبقه‌ای نسبتی (۲۶.۶۶ درصد) انجام شده است.

جدول شماره (۶): فراوانی حجم نمونه در پژوهش‌های مرور شده

حجم نمونه (نفر)	فراوانی	درصد
کمتر از ۴۰۰	۱۱	۷۳.۳۴
بالاتر از ۴۰۱	۴	۲۶.۶۶
جمع کل	۱۵	۱۰۰

-بیشتر تحقیقات با حجم نمونه کمتر از ۴۰۰ (۷۳.۳۴ درصد) بوده است.

جدول شماره (۷): جامعه آماری پژوهش‌ها

گروه موردی بررسی	فراوانی	درصد
دانشگاه (دانشجو)	۶	۴۰
آموزش پرورش	۱	۶.۶۷
شهروندان	۸	۵۳.۳۳
مجموع	۱۵	۱۰۰

-جامعه آماری موردتحقیق ۵۳.۳۳ درصد از مطالعات شهروندان و ۴۰ درصد دانشگاهیان بوده است.

جدول شماره (۸): گرایش به ارزش دموکراتیک بر متغیرهای زمینه‌ای

متغیر	ابعاد	بالا	متوسط	پایین
جنسیت	زن	۶۷.۶	۲۱.۱	۱۱.۳
	مرد	۷۷.۲	۱۱.۵	۱۱.۳
وضع تأهل	مجرد	۷۴.۱	۱۷.۹	۸
	متاهل	۷۴.۵	۱۸.۶	۶.۹
سن	۱۸-۲۵	۶۳.۱	۱۱.۵	۲۵.۴
	۲۶-۳۳	۶۶.۲	۱۰.۸	۲۳
	۳۴-۴۰	۸۱.۷	۱۱.۰	۷.۳
	۴۱ بالاتر	۵۳.۶	۱۰.۱	۳۶.۳
سطح درآمد	بالا	۸۰.۵	۱۳.۸	۵.۷
	متوسط	۷۴.۶	۱۹.۴	۶
	پایین	۷۲.۳	۲۳.۲	۴.۵
قومیت	فارس	۷۸.۵	۸.۴	۷.۷
	ترک	۶۳.۱	۱۶.۹	۲۰
	لر	۶۸.۲	۲۷.۳	۴.۵
	غیره	۴۶.۳	۱۹.۸	۳۳.۹

- گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین مردان (۷۷.۲ درصد)، بیشتر از زنان است.
- افراد متأهل در مقایسه مجرد، به ارزش‌های دموکراتیک تمایل بیشتری دارند.
- با افزایش سن از ۱۸ سالگی الی ۴۰ سالگی، ارزش دموکراتیک را بیشتر مورد توجه قرار می‌دهند.
- هرچه سطح درآمد افزایش یابد، گرایش به ارزش‌های دموکراتیک نیز افزایش می‌یابد.
- میزان ارزش‌های دموکراتیک در بین اقوام فارس به نسبت سایرین، در سطح بالاتری قرار گرفته است.

۲-۵. تحلیلی

الف. متغیرهای تأثیرگذار

نتیجه بررسی تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر ارزش دموکراتیک در جدول زیر ارائه شده است.

جدول شماره (۹): اندازه اثر مطالعات ارزش‌های دموکراتیک

نتایج اندازه اثر فراتحلیل پژوهش					متغیر
sig	Z	upper	lower	Effect size	
۰.۰۰۰	۱۳.۰۴۸	۰.۳۳۱	۰.۲۴۹	۰.۲۹۰	اقتصادی
۰.۰۰۰	۷.۶۵۰	۰.۲۵۴	۰.۱۵۳	۰.۲۰۴	پایگاه اجتماعی-اقتصادی
۰.۰۰۰	۴۸.۰۳	۰.۳۷۲	۰.۱۶۳	۰.۲۷۱	فرهنگی
۰.۰۰۰	۵.۱۲۳	۰.۴۸۸	۰.۲۳۴	۰.۳۶۸	سرمايه اقتصادی
۰.۰۰۲	۱۰.۵۹۶	۰.۹۰۱	۰.۶۱۴	۰.۱۵۸	رسانه جمعی
۰.۰۰۰	۱۳.۶۹۸	۰.۴۰۶	۰.۳۱۲	۰.۳۶۰	سرمايه فرهنگی
۰.۰۰۰	۳.۵۰۹	۰.۲۴۰	۰.۰۶۹	۰.۱۵۶	سطح تحصیلات
۰.۰۰۳	۲.۹۳۵	۰.۶۰۲	۰.۱۳۸	۰.۳۹۵	میزان دین‌داری
۰.۰۰۱	۶.۷۱۸	۰.۵۸۹	-۰.۰۴۵	۰.۳۰۶	فرهنگ سیاسی
۰.۰۰۲	۳.۹۸۹	۰.۴۸۱	۰.۰۰۴	۰.۲۵۸	مشارکت سیاسی
۰.۰۰۱	۴.۳۴۶	۰.۸۳۸	-۰.۲۲۲	۰.۴۵۸	اثر بخشی سیاسی
۰.۰۰۴	۲.۸۹۴	۰.۵۶۸	۰.۵۶۸	۰.۳۶۶	تجربه اجتماعی ارزش‌های دموکراتیک
۰.۰۰۰	۸.۶۵۵	۰.۴۰۱	۰.۲۶۲	۰.۳۳۳	اعتماد اجتماعی
۰.۰۰۰	۴.۲۸۹	۰.۳۳۰	۰.۱۲۷	۰.۲۳۱	مشارکت اجتماعی
۰.۰۰۱	۸.۵۸۹	۰.۷۳۶	-۰.۰۹۸	۰.۳۹۸	قوم‌مداری
					مدارای اجتماعی
					ارزش‌های پسامادی

نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که:

- یک: عوامل اقتصادی، تأثیر معنی‌داری بر ارزش‌های دموکراتیک داشته است. با افزایش پایگاه اجتماعی-اقتصادی (۰.۲۹۰) و سرمايه اقتصادی (۰.۲۰۴) گرایش به تجربه ارزش‌های دموکراتیک نیز افزایش می‌یابد.
- دو: بین عوامل فرهنگی و ارزش‌های دموکراتیک رابطه معنی‌داری وجود دارد. میزان استفاده و حضور در رسانه جمعی (۰.۲۷۱) اعم از مجازی و غیرمجازی، به افزایش ارزش‌های دموکراتیک در شهروندان کمک

می‌کند. همچنین با افزایش میزان سرمایه فرهنگی (۰.۳۶۸)، سطح تحصیلات (۰.۱۵۸) و سطح دین‌داری (۰.۳۶۰) گرایش به ارزش‌های دموکراتیک نیز افزایش می‌یابد.

سه: بین عوامل سیاسی و ارزش‌های دموکراتیک رابطه معنی‌داری وجود دارد. نهادینه شدن فرهنگ سیاسی (۰.۱۵۶) در جامعه، بسترهای ارزش‌های دموکراتیک را افزایش می‌دهد. هرچه میزان مشارکت سیاسی (۰.۳۹۵) شهروندان در مسائل محلی-ملی (انتخابات شوراهای شهری-روستایی و ملی)، افزایش یابد و احساس اثربخشی سیاسی (۰.۳۰۶) نسبت به رفتارهای سیاسی خود داشته باشند، تمایل و علاقه آن‌ها به ارزش‌های دموکراتیک نیز افزایش می‌یابد.

چهار: بین عوامل اجتماعی و ارزش‌های دموکراتیک رابطه معنی‌داری وجود دارد. تجربه اجتماعی ارزش‌های دموکراتیک (۰.۲۵۸)، گرایش به آن را افزایش می‌دهد، هرچه سطح اعتماد اجتماعی (۰.۴۵۸) و مشارکت اجتماعی (۰.۳۶۶) در جامعه افزایش یابد، گرایش به ارزش‌های دموکراتیک نیز افزایش می‌یابد. پنج: بین عوامل روانی و ارزش‌های دموکراتیک رابطه معنی‌داری وجود دارد. با افزایش سطح قوم‌مداری (۰.۳۳۳) از میزان اهمیت ارزش‌های دموکراتیک کاسته می‌شود. نهادینه شدن و ترویج مدارای اجتماعی (۰.۲۳۱) و ارزش‌های پسامادی (۰.۳۹۸) به افزایش ارزش‌های دموکراتیک کمک می‌کند.

ب. اثر کل پژوهش

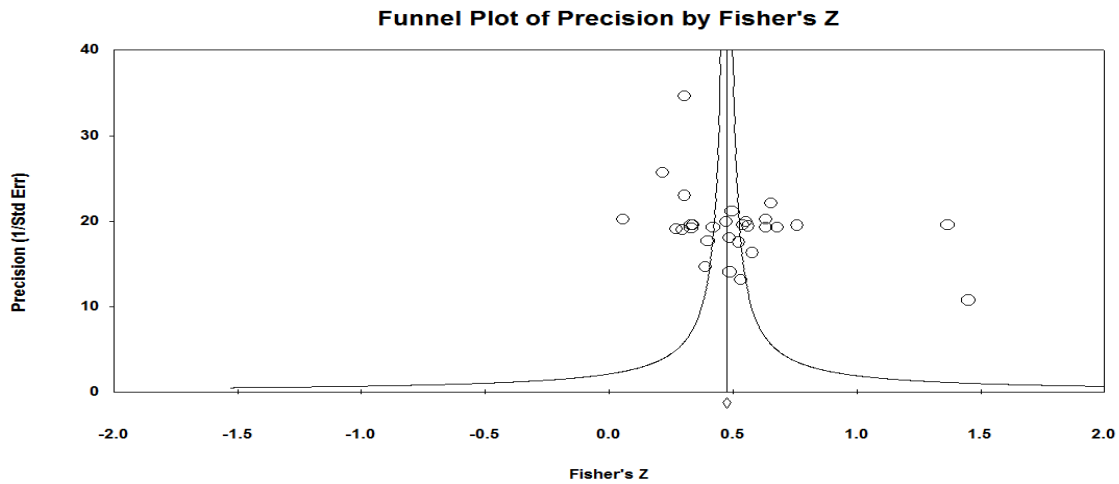
جدول شماره (۱۰): اندازه اثر کل پژوهش

گزارش آماری					اثر کل
P Value	Z Value	حد بالا	حد پایین	مقدار اثر	
۰.۰۰۰	۲۱.۱۲۷	۰.۳۱۶	۰.۲۶۶	۰.۲۹۱	کل
۰.۰۰۲	۱۱.۰۹۱	۰.۴۷۸	۰.۱۰۰	۰.۱۸۹	اقتصادی
۰.۰۰۱	۱۴.۱۰۳	۰.۶۰۹	۰.۲۶۵	۰.۱۳۲	فرهنگی
۰.۰۰۴	۹.۰۳۲	۰.۱۱۴	۰.۰۸۹	۰.۲۴۶	سیاسی
۰.۰۰۰	۱۰.۲۳۴	۰.۶۸۲	۰.۳۵۴	۰.۱۸۳	اجتماعی
۰.۰۰۱	۱۶.۷۸۳	۰.۳۱۶	۰.۲۶۶	۰.۲۱۶	روانی

درنهایت مجموع متغیرهای فوق، ۲۹ درصد از تغییرات ارزش‌های دموکراتیک را تبیین کرده‌اند.

- نمودار قیفی

در رگرسیون اگر مقدار فیشر و نحوه پراکندگی اطراف خط نشان می‌دهد که مطالعات تا چه اندازه همگن هستند، مطابق پراکندگی نقاط اطراف خط شیب، مطالعات فوق همگن نیستند، به دلیل تفاوت‌های جغرافیایی، زمان اجرا، نویسندگان یا نوع جامعه آماری موردتحقیق دارای اختلاف و واریانس هستند. در این نمودار، در صورت عدم وجود سوگیری انتشار، مطالعات انجام‌شده به صورت متقارن در اطراف اندازه اثر ترکیبی توزیع می‌شوند.

نمودار شماره (۱): رگرسیون اگر برای میزان همگنی و ناهمگنی پژوهش

-آزمون Q

این آزمون برای همگنی و ناهمگنی مطالعات بکار می‌برود. دو فرض اساسی مطرح می‌کند: فرض صفر: بین مطالعات تحت بررسی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. فرض خلاف: بین مطالعات تحت بررسی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. در صورتی همگنی مطالعات، از اندازه ثابت و استفاده می‌شود، نتایج حاصل از ثابت، در شرایط ناهمگنی، قابلیت تعلیمی بیشتری نسبت به مدل ثابت دارد.

جدول شماره (۱۱): آزمون Q

وضعیت همگنی مطالعات			
Q-value	df	p-value	i-squared
768.343	14	0.001	89.010

با توجه به نتایج مدل با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت که فرض صفر مبتنی بر همگن بودن مطالعات رد شده و فرض ناهمگونی (عدم همگنی) پژوهش‌ها تأیید شده است. معنادار بودن $Q=768$ نشان از وجود ناهمگنی است. مقدار مجذور I دارای مقداری بین ۰-۱۰۰ است و ناهمگنی را به صورت درصدی نشان می‌دهد. هرچه به ۱۰۰ نزدیک‌تر، نشان‌دهنده ناهمگنی بیشتر اندازه‌های اثر پژوهش اولیه است. مقدار (89) درصد مؤید این است که ۸۹ درصد تغییرات کل مطالعات به ناهمگنی بین پژوهش مربوط است. بر این مبنا باید از اثر تصادفی برای تحلیل استفاده کرد. بایستی برای مشخص کردن محل این تفاوت‌ها و واریانس از متغیر تعدیلگر استفاده کرد. نامتجانس بودن، نشانگر وجود اثر تعدیل در اندازه اثر مطالعات است. پس علاوه بر اندازه اثر، باید اثر تعدیل متغیرهای دیگر را نیز بررسی کرد. در این حالت، متغیر تعدیلگر، به دنبال این است که آیا رابطه بین متغیر مستقل و وابسته ناشی از همین است یا نه؟

ج. بررسی متغیرهای تعدیلگر

با توجه به ناهمگنی بین مطالعات فوق (آزمون $Q=768$)، متغیرهای تعدیلگر در جدول زیر بررسی شده‌اند.

جدول شماره (۱۲): بررسی تعدیلگر متغیرهای پژوهش (نوع جامعه)

اثر تصادفی		گروه مورد بررسی	
سطح معنی‌داری	مقدار Z	ضریب	متغیرها

دانشجو دانشگاه	۰.۱۲۴	۳.۱۰۱	۰.۰۰۱
کارکنان آموزش پرورش	۰.۲۰۱	۱۳.۸۴۱	۰.۰۰۳
شهروندان	۰.۳۴۵	۷.۰۹۱	۰.۰۰۱
اثر کلی	۰.۲۶۱	۱۰.۰۱۳	۰.۰۰۲

نتایج فوق نشان می‌دهد که شهروندان به مقدار ۰.۳۴۵، دانشجو دانشگاه به مقدار ۰.۱۲۴ و کارکنان آموزش پرورش به مقدار ۰.۲۰۱ گرایش به ارزش دموکراتیک را به‌عنوان متغیر میانجی تحت تأثیر قرار می‌دهند و اثر کلی متغیرهای تعدیلگر برابر با ۰.۲۶۱ است.

جدول شماره (۱۳): بررسی تعدیلگر متغیرهای پژوهش (نوع قومیت)

متغیرها	اثر تصادفی		گروه مورد بررسی
	ضریب	مقدار Z	
فارس	۰.۱۸۹	۶.۲۵۵	۰.۰۰۴
ترک	۰.۱۴۵	۳.۳۱۲	۰.۰۰۰
لر	۰.۱۰۴	۸.۳۴۱	۰.۰۰۲
اثر کلی	۰.۱۲۵	۱۱.۶۴۲	۰.۰۰۴

نتایج بر حسب تعدیل هویت قومی نشان می‌دهد که گروه قومی فارس دارای ضریب تأثیر بیشتری به‌عنوان متغیر میانجی بر ارزش دموکراتیک داشته و ضریب اثر کلی آن برابر با ۰.۱۲۵ است.

بحث و نتیجه‌گیری

دموکراسی و ارزش‌های دموکراتیک با چهار امر ۱- قانون اساسی، ۲- نظام پارلمانی (مجلس)، ۳- احزاب سیاسی و ۴- مطبوعات آزاد، رکن حاکمیت را تشکیل می‌دهند. دموکراسی یکی از مظاهر اساسی مدرنیسم و توسعه در عرصه سیاسی به‌شمار می‌رود. دموکراسی واژه‌ای یونانی از دموکراتیا ریشه گرفته است که دموکراتیا از دو بخش دمو (مردم) و کراتوس (حکومت)، تشکیل شده و بنابراین به معنای نظام سیاسی است که در آن مردم نه شاهان یا اشراف حکومت می‌کنند. دموکراسی به‌عنوان یک نظام سیاسی امروزه جهانی شده است؛ یعنی اکثریت کشورها دارای نظام دموکراتیک است و یا خود را دموکراتیک محسوب می‌دارد. در نظام دموکراتیک منشأ مشروعیت مردم هست و این یکی از تحولات اساسی و جدی در شیوه حکومت‌داری در دنیای امروز است. یکی از ارکان گذار به دموکراسی و اعمال حاکمیت مردم در هر نظام مردم‌سالاری، مشارکت سیاسی مردم است. فرهنگ سیاسی به‌عنوان مجموعه‌ای از تمایلات و جهت‌گیری‌ها نسبت به سیاست، حکومت و عملکردهای آن، بستر و شالوده مشارکت سیاسی است. در این میان پایداری به ارزش‌های دموکراتیک نقش مهمی در توسعه فرهنگ سیاسی دموکراتیک و پویایی آن دارد. در ایران مطالعات گوناگونی درباره ارزش‌های دموکراتیک صورت گرفته است. هدف این پژوهش رسیدن به یک جمع‌بندی مناسب از یافته‌های نسبتاً پراکنده پژوهش‌های تجربی است تا به این پرسش پاسخ دهد که چه عواملی در گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین شهروندان تأثیرگذار است؟ نتایج نشان می‌دهد که:

الف. یافته‌های توصیفی

- بیشتر تحقیقات در تهران (۳۳.۳۳ درصد) و شیراز (۱۳.۳۳ درصد) صورت گرفته است.
- سال ۱۳۹۵ بیشترین سال اجرای تحقیقات (۲۶.۶۶ درصد) بوده است.
- بیشترین تحقیقات با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای و طبقه‌ای نسبتی (۲۶.۶۶ درصد) انجام شده است.
- بیشتر تحقیقات با حجم نمونه کمتر از ۴۰۰ (۷۳.۳۴ درصد) بوده است.
- جامعه آماری موردتحقیق ۵۳.۳۳ درصد از مطالعات شهروندان و ۴۰ درصد دانشگاهیان بوده است.
- گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در بین مردان (۷۷.۲ درصد)، بیشتر از زنان است.
- افراد متأهل در مقایسه مجرد، به ارزش‌های دموکراتیک تمایل بیشتری دارند.
- با افزایش سن از ۱۸ سالگی الی ۴۰ سالگی، ارزش دموکراتیک را بیشتر موردتوجه قرار می‌دهند.
- هرچه سطح درآمد افزایش یابد، گرایش به ارزش‌های دموکراتیک نیز افزایش می‌یابد.
- میزان ارزش‌های دموکراتیک در بین اقوام فارس به نسبت سایرین، در سطح بالاتری قرار گرفته است.

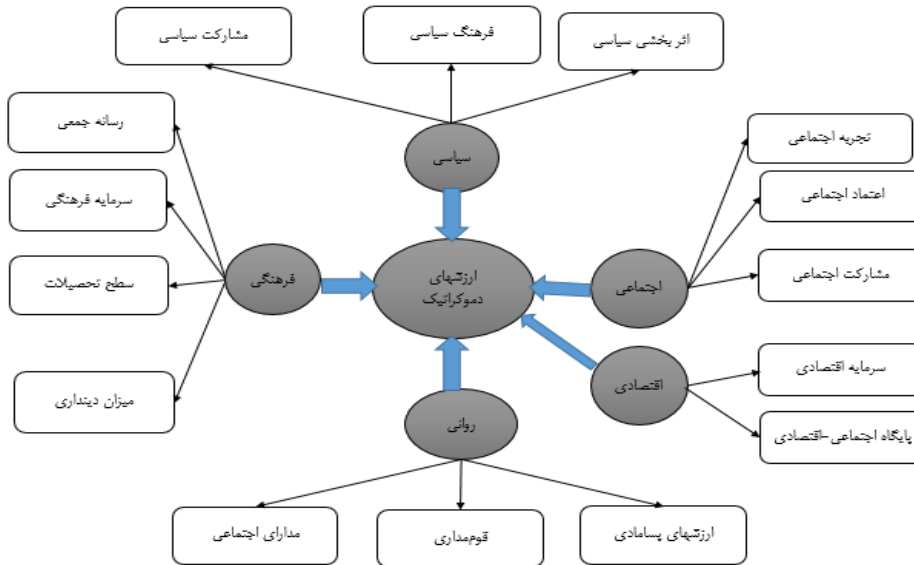
ب. یافته‌های تحلیلی

- ارتقای پایگاه اجتماعی-اقتصادی، گرایش به ارزش‌های دموکراتیک را افزایش می‌دهد.
- هرچه جامعه از سطح سرمایه اقتصادی برخوردار باشند، میزان اهمیت ارزش‌های دموکراتیک در نزد آن‌ها، افزایش می‌یابد.
- افزایش فعالیت و مشارکت در رسانه جمعی به دلیل انبوه اطلاعات و بروز رسانی وقایع اجتماعی، نقش مهمی در افزایش ارزش‌های دموکراتیک در جامعه دارد.
- افرادی که از سطح تحصیلات بالاتری برخوردارند، توجه بیشتری به ارزش‌های دموکراتیک از خود نشان می‌دهند.
- با افزایش باورهای مذهبی، گرایش به ارزش‌های دموکراتیک را افزایش می‌دهد.
- سرمایه فرهنگی، باعث اهمیت یافتن توجه به ارزش‌های دموکراتیک می‌شود.
- با افزایش فرهنگ سیاسی، بسترهای ارزش‌های دموکراتیک افزایش می‌یابد.
- مشارکت سیاسی و فعال بودن در امور سیاسی، به افزایش اهمیت ارزش‌های دموکراتیک در سطح جامعه منجر می‌شود.
- شهروندانی که احساس کنند در سرنوشت سیاسی خود نقش مهمی دارند و می‌تواند کارآمد باشند، علاقه بیشتری به ارزش‌های دموکراتیک از خود بروز می‌دهند.
- تجربه اجتماعی ارزش‌های دموکراتیک در جامعه، به نهادینه شدن جایگاه آن کمک خواهد کرد.
- هرچه میزان اعتماد اجتماعی در جامعه افزایش یابد، بسترهای توجه به ارزش‌های دموکراتیک را افزایش می‌دهد.
- مشارکت اجتماعی شهروندان در امور مختلف، خیریه، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، به سوق یافتن آن‌ها به سمت ارزش‌های دموکراتیک کمک می‌کند.
- تعلق و دل‌بستگی به خصیصه‌های قومی و داشتن گرایش‌های قومی، باعث کاسته شدن از تمایلات ارزش‌های دموکراتیک در نزد شهروندان می‌شود.
- هرچه اقوام و شهروندان نسبت به همدیگر مدارای بیشتری داشته باشند، ارزش‌های دموکراتیک نیز اهمیت بیشتری خواهد یافت.

-گذر از ارزش‌های مادی به ارزش‌های پسامادی، در افزایش گرایش به ارزش‌های دموکراتیک تأثیر معنی‌داری دارد.

بر این اساس، دموکراسی حاصل گفتگو، اجتماع، تفکر جمعی و نهادینه شدن ارزش‌های دموکراتیک است و هدف آن تحقق عدالت، آزادی سیاسی-اجتماعی و افزایش آگاهی از حقوق شهروندی است. هابرماس یکی از بسترهای مهم ارزش‌های دموکراتیک را رهایی از گفتگوی ابزاری و عبور به کنش تفاهمی است که از سیطره سیاست و نهادها بیرون آمده و در یک متن عمومی و فضای اجتماعی دموکراتیک و برابر شکل می‌گیرد. ارزش‌های دموکراتیک، نظام سیاسی در برابر مسائل اجتماعی کارآمد نموده و سطح اثربخشی آن را افزایش می‌دهد. این روند ضمن حفظ ثبات اجتماعی، تأمین آزادی اجتماعی و تقویت شایسته‌سالاری و کاهش نپوتیسم، منجر به کاهش خشونت‌های مدنی نیز می‌شود. به تعبیری اجتماع از نظام سنتی-مکانیکی مبتنی بر کنش‌های قوم‌مدارانه به سمت ارزش‌های جهانی و دموکراتیک مبتنی بر اصل مدنیت سوق داده می‌شوند. به‌زعم هانتینگتون، جوامع دارای سطح توسعه پایین، در روند دموکراسی با مانع مواجهه شده و دیرتر ارزش‌های دموکراتیک در آنجا، پا می‌گیرد. ساختار نظام میلیتاریسم، فقر، پدرسالاری، نفاق اجتماعی و سلطان‌سالاری، مانع جدی تحقق ارزش‌های دموکراتیک است. به‌زعم پاتنام، جوامع دارای سرمایه اجتماعی بالا از ارزش‌های دموکراتیک بالایی برخوردار هستند. سرمایه اجتماعی عبارت از ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی‌ای است که می‌توانند حس همکاری و اطمینان را در میان افراد یک جامعه پدیدآورند. سرمایه اجتماعی حاصل سه عنصر اعتماد، هنجارهای معامله متقابل و شبکه‌های مشارکت است. این عناصر در گروهی پدیدار شده و قوام می‌یابند که روابط میان اعضا به شکلی افقی باشد. سازمان مبتنی بر تعاملات رسمی که نیاز به کنترل و نظارت بر رفتار اعضا دارد و هزینه‌های قابل‌توجهی صرف این کار می‌کند یا سازمانی که در آن اعضا، نقشی در تعیین اهداف و شرکت در فرایندهای تصمیم‌گیری نداشته و روابط عمودی میان اعضا برقرار باشد، هر دو نشانگر گروهی هستند که موجودی سرمایه اجتماعی پایینی دارند. سرمایه اجتماعی عاملی است که موجب کاهش هزینه‌های تعاملات جمعی و تسهیل همکاری می‌گردد. عضویت داوطلبانه و مشارکت جوانه اعضا یکی از مؤلفه‌های مهم سرمایه اجتماعی در تحقق ارزش‌های دموکراتیک است. مطابق دیدگاه نظری پاتنام، مناطق دارای سرمایه اجتماعی زیاد، دارای اجتماع مدنی زنده و پرشوری بوده و در نتیجه، اقتصاد پررونق و نهادهای سیاسی فعال دارند؛ ولی مناطق دارای سرمایه اجتماعی اندک، هم در عرصه اجتماع، هم در عرصه اقتصاد و هم در عرصه سیاست دچار مشکل هستند. بر این اساس، مناطقی که از دارای سرمایه اجتماعی بالایی هستند، دارای توسعه اقتصادی بیشتری نیز هستند و دولت محلی آن‌ها بیشتر در مقابل مردم پاسخگو است و بیشتر به توسعه ارزش‌های دموکراتیک کمک می‌کنند. دموکراسی نیاز به سرمایه اجتماعی دارد و بدون سرمایه اجتماعی، درخت دموکراسی خشک می‌شود یا اصلاً ریشه نمی‌دواند. وجود روابط افقی یعنی مشارکت گسترده در فعالیت‌های گروهی، اعتماد اجتماعی و همکاری، سبب پیدایش دموکراسی بهتر و توسعه اقتصادی بیشتر می‌شود. در حالی که وجود روابط عمودی یعنی تمرکز قدرت در میان زمین‌داران، مشارکت اجتماعی اندک مردم و تخصیص فردگرایانه فرصت‌ها، منجر به نابرابری اجتماعی می‌شود. ادعای پاتنام این است که وجود فرهنگ مدنی قوی یا سرمایه اجتماعی، بستر شکل‌گیری دموکراسی و رشد اقتصادی است. بر این اساس، نتایج مطالعه حاضر در راستای یافته‌های رفیعی و همکاران (۱۳۹۷)، قادر زاده و همکاران (۱۳۹۶)، شهریاری و همکاران (۱۳۹۵)، جهانگیری و

همکاران (۱۳۹۵)، بهمنی طراز و همکار (۱۳۹۵)، رهبر قاضی و همکاران (۱۳۹۵)، پناهی و شالچی (۱۳۹۴)، فاضلی و کلانتر (۱۳۹۱)، احمدی و همکاران (۱۳۹۱)، رستگار خالد و عظیمی (۱۳۹۱)، احمدی (۱۳۹۰)، ذوالفقاری و فعلی (۱۳۸۸)، گلچین و همکاران (۱۳۸۷)، موحد و دلبری (۱۳۸۳) و کلهرمحمدی و رحمانزاده (۱۳۹۶) است. بر این اساس، عوامل موثر بر ارزش دموکراتیک بر حسب نتایج فراتحلیل، عبارت است از:

شکل شماره (۲): عوامل موثر بر ارزش دموکراتیک

کتابنامه

احمدی، یعقوب؛ ربانی، رسول و نمکی، آزاد (۱۳۹۱). «شاخص‌های توسعه انسانی و فرهنگ سیاسی دموکراتیک (تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش ارزش‌های جهانی برای استان‌های ایران)». *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۱(۶)، ۳۱-۳.

اینگلهارت، رونالد (۱۳۸۲). *تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی*، (مریم وتر، مترجم). تهران: کویر.

آرنت، هانا (۱۳۶۲). *انقلاب*، (عزت‌الله فولادوند، مترجم). تهران: نشر خوارزمی.

بلاستر، آنتونی آر (۱۳۷۹). *ظهور و سقوط لیبرالیسم غرب*، (عباس مخبر، مترجم). تهران: نشر مرکز.

بویو، نوربرتو (۱۳۷۶). *لیبرالیسم و دموکراسی*، (بابک گلستان، مترجم). تهران: نشر چشمه.

بیتهام، دیوید و بویل، کوین (۱۳۷۶). *دموکراسی چیست؟ آشنایی با دموکراسی*، (شهرام نقش تیریزی، مترجم). تهران: ققنوس.

پاتنام، رابرت (۱۳۷۹). *دموکراسی و سنت‌های مدنی*، (محمدعلی دلفروز، مترجم). تهران: انتشارات وزارت کشور.

پناهی، محمدحسین و شالچی، سمیه (۱۳۹۴). «گرایش به دموکراسی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن در بین شهروندان تهرانی»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۴(۱۳)، ۹۵-۱۱۸.

پوپر، کارل (۱۳۶۹). *جامعه باز و دشمنان آن*، (عزت‌الله فولادوند، مترجم). تهران: نشر خوارزمی.

توکویل، الکسی (۱۳۴۷). *تحلیل دموکراسی در آمریکا*، (رحمت‌الله مراغه‌ای، مترجم). تهران: زوار.

- جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره (۱۳۸۵). «کندوکاوی در ابعاد و گستره مفهوم دموکراسی»، مجله جامعه‌شناسی ایران، ۷(۲)، ۱۷۰-۱۴۷.
- حریری اکبری، محمد (۱۳۸۰). «دموکراسی و جامعه مدنی»، پژوهش‌نامه علوم انسانی، ۲۹(۱۰)، ۱۴۸-۱۳۳.
- رفیعی، مهدی؛ گلایی، فاطمه؛ علیزاده اقدم، محمد باقر و بدری گرگری، رحیم (۱۳۹۷). «بررسی تطبیقی رابطه هوش فرهنگی و هیجانی با گرایش به ارزش‌های دموکراتیک در میان شهروندان شهر ارومیه»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۳(۳)، ۵۳-۳۱.
- ساباین، جورج هلند (۱۳۷۱). تاریخ نظریات سیاسی، (بهاء‌الدین پاسارگاد، مترجم). تهران: نشر امیرکبیر.
- ساجدی، امیر (۱۳۸۹). «موانع توسعه دموکراسی در خاورمیانه»، فصلنامه مطالعات سیاسی، ۲(۸)، ۱-۱۹.
- سریع‌القلم، محمود (۱۳۸۹). فرهنگ سیاسی ایران، تهران: نشر فرزانه روز.
- سو. ی، آلوین (۱۳۹۴). تغییرات اجتماعی و توسعه، (محمود حبیبی مظاهری و امیرمحمد حاجی یوسفی). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- سیدمن، استیون (۱۳۸۶). کشاکش آرا در جامعه‌شناسی، (هادی جلیلی، مترجم). تهران: نشر نی.
- عالم، عبدالرحمن (۱۳۷۶). بنیادهای علم سیاست. تهران: نشر نی.
- فاضلی، محمد و کلانتری، میترا (۱۳۹۱). «ارزش‌های دموکراتیک نسل‌ها: مطالعه موردی در شهر ساری»، مجله جامعه‌شناسی ایران، ۱۳(۱۲)، ۲۹-۴۴.
- کریمی مله، علی و رحمتی، رضا (۱۳۹۱). «آسیب‌شناسی دموکراسی در عصر جهانی‌شدن»، فصلنامه روابط خارجی، ۴(۱)، ۳۴-۵۱.
- کلهرمحمدی، نگار و رحمانزاده، سید علی (۱۳۹۶). «بررسی رابطه رسانه مورد استفاده با میزان گرایش به ارزش‌های دموکراتیک»، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۹(۴)، ۲۲-۳۸.
- کوهن، کارل (۱۳۷۳). دموکراسی، (فریبرز مجیدی، مترجم). تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.
- کوئینتن، آنتونی (۱۳۷۱). فلسفه سیاسی، (مرتضی اسعدی، مترجم). تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۹۵). گزیده جامعه‌شناسی ویژه دوره کارشناسی، (حسن چاوشیان، مترجم). تهران: نشر نی.
- مکنزی، یان (۱۳۷۵). مقدمه‌ای بر ایدئولوژی‌های سیاسی، (محمد قائد، مترجم). تهران: نشر مرکز.
- نقیب‌زاده، میرعبدالحسین (۱۳۷۵). درآمدی بر فلسفه. تهران: انتشارات طهوری.
- هابرماس، یورگن (۱۳۸۰). بحران مشروعیت: تئوری دولت سرمایه‌داری، (جهانگیر معینی علمداری، مترجم). تهران: گام نو.
- هانتینگتون، ساموئل (۱۳۸۱). موج سوم در پایان سده بیستم، (احمد شهما، مترجم). تهران: نشر روزنه.
- هلد، دیوید (۱۳۶۹). مدل‌های دموکراسی، (عباس مخبر، مترجم). تهران: انتشارات روشنگران.
- Civitas,kary (2001). *An International Framework For Education In Democracy*, USA: Center for Education Press.
- Cunningham, Frank (2002). *Theories of Democracy a Critical Introduction*, New York: Routledge.

- Diamond, Larry (1999). *Developing Democracy toward Consolidation*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Diamond, Larry (2003). How People View Democracy: Findings from Public Opinion Surveys in Four Regions, *Center for the Study of Democracy*. Paper Series, Irvine, CA.
- Fairfield, P. (2004). *Habermas, lyotard and politics discourse*.www.Mises.com.
- Glickman, C D. (1998).*Revolutionizing America School*. Jossey:Bass Publishers Press.
- Guterk, G. (1997). *Historical and Philosophical Foundations of Education: a biographical introduction*, Merrill Press.
- Habermas, Jurgen (2002). *Deliberative Politics*, Estlund, Oxford:Blackwell.
- Koopman,C. (1999). *The Authority dconsesus:Richard Rorety's Libralism*,Routledge.
- Mishler, W. and R. Rose(1997). Trust, Distrust and Skepticism: Popular Evaluations of Civil and Political Institution in Post-communist Societies, *the Journal of politics*,59,2:418-451.
- Seetharomu, A. (2004). *Philosophies of Education*, Ashish Publishing House.
- Tessler, M. (2011). *What Do Ordinary Citizens in The Arabs World Want: Secular Democracy or Democracy with Islam*, University of Michigan.
- Vandenbeebe, B. (2003). *Lyotard,Intercultural communicational and the quest the real people*, Routledge.